

KS. JAN DOHNALIK, *Parafia personalna w Kościele łacińskim. Studium historyczno-prawne*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego 2022, ss. 247.

DOI: <https://doi.org/10.18290/rmp25351.8>

W 2022 r. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego wydało monografię ks. dr. Jana Dohnalika pt. *Parafia personalna w Kościele łacińskim. Studium historyczno-prawne*. Recenzentami wydawniczymi byli ks. dr hab. Piotr Majer, prof. UPJPII, oraz ks. dr hab. Piotr Steczkowski, prof. UR. Zamiarem Autora książka ma stanowić znaczące osiągnięcie naukowe w przewodzie habilitacyjnym w rozumieniu art. 219 ust. 1 pkt 2 lit. a *Ustawy z dn. 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie prawa kanonicznego.

Publikacja liczy 247 stron. Układ jej jest logiczny. Podzielona została na trzy rozdziały: I. *Od pierwszych wspólnot chrześcijańskich do dwudziestowiecznych parafii personalnych* (s. 24-90), II. *Parafia personalna od Vaticanum II do obowiązującego Kodeksu prawa kanonicznego* (s. 91-153), III. *Parafia personalna dziś i jutro – przepisy pozakodeksowe, istniejące wspólnoty, perspektywy rozwoju* (s. 154-200). Część merytoryczną poprzedzają: Spis treści (s. 7-9), Wykaz skrótów (s. 11-13) i Wstęp (s. 15-23). Monografia zwieńczona została Zakończeniem (s. 201-205), Bibliografią (s. 206-230), Aneksami (s. 231-243), i Abstraktem (s. 244-247).

We wstępie Autor zwięźle przybliży czytelnikowi, czym jest parafia, formułuje problem badawczy, zapoznaje z metodologią pracy. Na uwagę zasługuje fakt, że we współczesnej literaturze kanonistycznej zagadnienie parafii personalnych jest traktowane marginalnie, zwykle pojawia się przy okazji omawiania problematyki parafii terytorialnej. Ostatnie monografie historycznokanoniczne poświęcone szeroko i wieloaspektowo problematyce parafii personalnej ukazały się w latach pięćdziesiątych XX wieku. W literaturze XXI wieku podczas omawiania parafii personalnych autorzy koncentrowali się jedynie na wybranym aspekcie zagadnienia. Trafnie zatem Autor zauważa, że niniejsze studium wypełnia lukę w polskiej literaturze prawa kanonicznego. Ja natomiast dodałbym, że wypełnia również lukę w literaturze światowej.

Przedmiotem materialnym badań ks. doktor uczynił parafię rozumianą zgodnie z definicją zapisaną w kan. 515 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r., dookreśloną poprzez przymiotnik „personalna”. Obydwa pojęcia we Wstępie zostały zwięźle, acz wyczerpująco wyjaśnione. Temat pracy jednoznacznie precyzuje, że w badaniach skoncentrowano się na parafiach personalnych w Kościele łacińskim. W dysertacji nie pominięto zagadnienia parafii obrządkowych, gdy przedmiotowe parafie ustanawiali biskupi łacińscy dla wiernych innych obrządków, czy to w diecezjach terytorialnych, czy w ordynariatach dla katolików wschodnich nieposiadających na danym terenie własnego ordynariusza.

Artykuły w czasopiśmie dostępne są na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0)

Przedmiot formalny badań został określony podtytułem *Studium historyczno-prawne*. Stąd Autor zastosował metodę historycznoprawną, która pozwoliła wskazać zamysł prawodawcy i cel stanowionego prawa w przedmiotowej materii badań. Ks. Dohnalik posiłkował się również metodą dogmatycznoprawną. Należy podkreślić, że metody badawcze zostały właściwie dobrane.

Wartość naukową publikacji podnosi fakt, że Autor w swoich badaniach nie ograniczył się wyłącznie do opublikowanych źródeł prawa. Analizie poddał niepublikowane dotąd źródła, znajdujące się w Archiwum Apostolskim Watykańskim, Archiwum Papieskiego Uniwersytetu Gregoriańskiego w Rzymie, w bibliotece i archiwum Papieskiej Rady ds. Tekstów Prawnych, archiwum Konferencji Episkopatu Polski oraz archiwach diecezjalnych.

Ks. dr Dohnalik oprócz wskazania we Wstępie do dysertacji głównego przedmiotu badawczego wyekspozował również 5 podstawowych zagadnień i pytań badawczych przewijających się w publikacji. Brzmia one następująco: 1) Czy parafia personalna ma stanowić jedynie rzadko spotykany wyjątek od ogólnego prawa stosowanego do parafii terytorialnych, czy jednak pełnoprawną alternatywę dla występującego od wieków porządkowania terytorialnego wiernych? 2) Czy przynależność wiernych do parafii personalnej ma się opierać jedynie na elementach obiektywnych, takich jak konkretne cechy osobowe oraz zamieszkanie na danym terenie, czy też również na elementach subiektywnych, takich jak wybór i deklaracja wiernego oraz jego utożsamianie się z daną wspólnotą? 3) Jaki model relacji między parafią terytorialną i personalną jest najlepszy, aby utrzymać z jednej strony prawdziwą przynależność parafialną, a z drugiej świadomość wspólnoty z Kościołem powszechnym? 4) Jakie jest miejsce parafii personalnych w nawróceniu duszpasterskim struktur kościelnych, którego pragnie papież Franciszek? 5) Czy mając na uwadze odpowiedzi na powyższe pytania, należałoby zmienić obecnie obowiązujące przepisy, czy też wystarczy stosować je szerzej i z większą odwagą? Podkreślić należy w tym miejscu, że na wszystkie te pytania Autor w zakończeniu publikacji udzielił odpowiedzi.

Jeśli chodzi o część merytoryczną, odnotować należy, że każdy z trzech rozdziałów rozpoczyna się wstępem i kończy się podsumowaniem. Rozdziały w zależności od potrzeby podzielone są na mniejsze jednostki redakcyjne. Tytuły rozdziałów odpowiadają podejmowanym zagadnieniom. Nie ukrywam, że z dużym zainteresowaniem zapoznałem się z treścią publikacji już od pierwszych jej stron.

W pierwszym rozdziale przedstawiona została ewolucja struktur/institucji duszpasterskich odpowiadających współczesnym parafiom personalnym. Ze względu na ograniczenia objętościowe tego rozdziału Autor dokonał selekcji materiału źródłowego. Chociaż nie potraktował jednakowo wszystkich okresów historycznych oraz zagadnień, to jednak dogłębnie omówiona przez niego problematyka wystarczająco wprowadziła czytelnika w lekturę kolejnych części dysertacji. Pierwszy podrozdział poświęcony został okresowi od pierwszych wieków Kościoła do XV stulecia. Jak zauważył tu ks. Dohnalik, termin „parafia” przez długi czas miał trzy znaczenia: prowincji kościelnej, diecezji

oraz określonej jednostki administracji kościelnej zarządzanej przez prezbitera pod kierownictwem biskupa. Dopiero w drugim milenium zaczęło dominować pojęcie parafii w obecnie używanym znaczeniu. Drugi podrozdział Autor poświęcił Soborowi Trydenckiemu i jego wskazaniom dotyczącym tworzenia parafii. Ksiądz doktor, zapoznając czytelnika z pracami nad reformą prawa, zauważył, że zdaniem wielu autorów trydencki dekret o reformie nie dotyczył parafii personalnych, a jedynie terytorialnych. Przedstawił też 4 kryteria wypracowane przez Rotę Rzymską, pozwalające odpowiedzieć na pytanie, czy dany kościół jest kościołem parafialnym. Trzeci podrozdział poświęcony został parafiom personalnym w okresie od XVI do XIX wieku. Ujęte w nim zostały parafie: rodowe lub rodzinne, wiernych innych obrządków, narodowe i językowe. Opisano w nim również zagadnienie uprawnień proboszczowskich kapelanów szpitalnych i wojskowych. Kolejne podrozdziały poświęcone zostały pracom redakcyjnym nad pierwszym Kodeksem Prawa Kanonicznego Kościoła łacińskiego oraz prezentacji norm Kodeksu z 1917 r. odnoszących się do proboszczów, osób z nimi zrównanych, a także kapelanów wojskowych. W tej części pracy ks. Dohnalik sformułował tezę, że Kodeks Pio-Benedyktyński prezentował wizję parafii jako części terytorialnej diecezji, utrudniając tworzenie nowych parafii personalnych. Zauważył także, że w kan. 451, dotyczącym proboszczów, ustawodawca umieścił wzmiankę o kapelanach wojskowych, otwierając tym samym drogę dla parafii wojskowych, których sieć rozwijała się w Polsce w latach dwudziestych i trzydziestych. Ostatnie podrozdziały pierwszej części monografii poświęcone zostały: parafiom wojskowym w międzywojennej Polsce (VI), prawodawstwu Piusa XII w przedmiotowej materii (VII). Jak stwierdził Autor w swoich wnioskach końcowych do pierwszego rozdziału, badania historii parafii i dotyczącego jej prawodawstwa kościelnego unaocznily, że choć Kościół opowiedział się za zasadniczym przyporządkowaniem terytorialnym wiernych, to jednak przez cały czas zezwalał na tworzenie wspólnot na podstawie kryteriów personalnych.

W drugim rozdziale zaprezentowane zostało zagadnienie parafii personalnej w okresie Soboru Watykańskiego II. Autor nie poprzestał jednak na omówieniu podstawowych dokumentów soborowych poświęconych przedmiotowi badań. Zdecydował się także na przeanalizowanie opinii i wotów przedsoborowych oraz dokumentów z prac soborowych dotyczących parafii personalnych. W pierwszym podrozdziale drugiej części dysertacji ks. Dohnalik, analizując dekret *Christus Dominus*, sformułował tezę, według której parafie obrządkowe (*paroecias eiusdem ritus*) oraz parafie językowe (*paroecias eiusdem sermonis*) stanowią odtąd fundamentalne rozwiązania dostępne dla każdego biskupa diecezjalnego, który chce zatroszczyć się odpowiednio o wiernych różnych obrządków lub narodowości obecnych w jego diecezji. Zauważył także, że parafie obrządkowe oraz językowe stały się zwyczajną propozycją duszpasterskiej troski w sytuacji, która w epoce wielkich migracji przestała być nadzwyczajna.

Drugi podrozdział, poświęcony pracom poprzedzającym publikację w 1983 r. Kodeksu Prawa Kanonicznego, przybliżył dotąd nieopublikowane dokumenty. Autor nie ograniczył się w nim jednak do „suchej” prezentacji źródeł i wyliczenia zmian redakcyjnych

w proponowanych projektach. Sięgnął również po opinię wybitnych kanonistów czasu rewizji kodeksu. Trafnie dobrana metoda badawcza przyczyniła się do lepszego zaznajomienia czytelnika z obowiązującymi przepisami prawa.

Ostatni podrozdział rozdziału *Parafia personalna od Vaticanum II do obowiązującego Kodeksu prawa kanonicznego* poświęcony został analizie kan. 518 KPK, uzupełnionej o inne kanony, przynajmniej pośrednio dotyczące parafii personalnych (co pozwoliło sformułować kryteria przyświecające tworzeniu parafii personalnych), oraz analizie kan. 515 KPK (co pozwoliło określić podstawowe wymiary parafii personalnej). Nie ukrywam, że jako wykładowca kanonicznego prawa małżeńskiego w Wyższym Seminarium Duchownym w Warszawie, w którym uczą się przyszli kapelani wojskowi, szczególnie zainteresowałem się ostatnią częścią II rozdziału dysertacji, poświęconą formie kanonicznej zawierania małżeństw oraz uprawnieniom proboszczów personalnych w tym przedmiocie. Poruszona w niej materia nie jest wcale taka oczywista, co pokazał chociażby prowadzony przed laty spór kanclerzy kurii diecezjalnych z Ordynariatem Polowym Wojska Polskiego, dotyczący rozumienia kan. 1110 KPK, a zakończony wydaniem przez Stolicę Apostolską dekretu *Sanatio in radice* (o czym Autor traktuje w osobnym artykule)¹. Cieszę się, że wreszcie w literaturze polskiej znalazło się tak wnikliwe opracowanie zagadnienia *facultas* proboszczów personalnych do asystowania przy zawarciu małżeństwa.

W ostatnim rozdziale dysertacji omówione zostały przepisy promulgowane po ogłoszeniu Kodeksu z 1983 r., zarówno powszechne, jak i partykularne. Wartość tej części pracy podnosi fakt, że Autor ukazał aplikację przepisów prawa kanonicznego odnoszących się do parafii personalnych w obecnej praktyce życia Kościoła łącińskiego oraz wyczerpująco zaprezentował obraz parafii personalnych w Kościele w Polsce. Swoją analizę wzbogacił przykładami parafii personalnych erygowanych poza granicami Polski.

Odnotować należy także, że chociaż w badaniach naukowych z prawa kanonicznego rzadkością jest przeprowadzanie ankiet, to na potrzeby niniejszej monografii Autor sięgnął również po to narzędzie badawcze. Na potrzeby badań poprzedzających opracowanie ostatniego rozdziału dysertacji rozesłał ankiety dotyczące istnienia i funkcjonowania parafii personalnych w Kościołach partykularnych do: wszystkich kanclerzy kurii diecezjalnych i metropolitalnych w Polsce, istniejących hierarchicznych struktur personalnych w kilku europejskich językach do wszystkich ordynariatów polowych, trzech ordynariatów personalnych dla wiernych pochodzących z anglikanizmu, sześciu międzyobrzędkowych ordynariatów apostolskich dla wiernych nieposiadających hierarchii własnego obrządku, administratury apostolskiej w Campos, prałatury personalnej Opus Dei oraz do Misji Polskiej Anglii i Walii. Moim zdaniem wskazane było włączenie do Aneksów pracy treści rozesłanych ankiet, czego Autor z nieznanых przyczyn nie uczynił.

---

¹ J. DOHNALIK, *Ogólna sanatio in radice udzielona przez Stolicę Apostolską (kan. 1165 § 1). Przykład uważnienia małżeństw zawartych bez zachowania formy kanonicznej w Ordynariacie Polowym*, „Ius Matrimoniale” 29 (2018), nr 3, s. 45-62.

Ważny dla praktyków prawa, a w szczególności dla kanclerzy kurii, okazuje się podrozdział poświęcony łączeniu parafii terytorialnych z personalnymi. Jako wieloletni kanclerz kurii biskupiej Ordynariatu Polowego w Polsce ks. Jan Dohnalik doskonale wyczuwa zawiloci tego tematu. Zamieszczony w Aneksach Załącznik 4, zatytułowany *Wzór umowy w sprawie utworzenia parafii wojskowo-cywilnej*, uzupełnia teoretyczno-prawną część publikacji o aspekt praktycznoprawny.

W ostatnim podrozdziale dysertacji, jak przystało na dojrzałego badacza, ukazał możliwe perspektywy rozwoju parafii personalnych. Cenna okazała się również propozycja ks. Dohnalika uregulowania istniejącej praktyki w wielkich miastach Polski, korzystania z posługi sakramentalnej i duszpasterskiej przez wiernych katolików w wybranych przez siebie parafiach, innych niż parafia właściwa ze względu na miejsce zamieszkania. Biorąc pod uwagę powyższe refleksje, Autor zaproponował postulaty *de lege ferenda*, które jego zdaniem „otwierałyby większe możliwości rozwoju i funkcjonowania parafii personalnych, a także tworzyłyby podstawę prawną do erygowania parafii mieszanych, personalno-terytorialnych, dziś działających raczej *praeter* – jeśli nie *contra* – *legem*”. Moim zdaniem są one odważne i zarazem ciekawe. Nie wszystkie z nich wydają się konieczne, jak chociażby dopisanie w kan. 518 KPK po słowach „albo z innej jeszcze racji” słów „duszpasterskiej, nie wyłączając szczególnej formy życia duchowego”. Niektóre budzą wątpliwości interpretacyjne. Kan. 518 § 2 w proponowanym brzmieniu może zostać odczytany jako uprawnienie do erygowania przez biskupa diecezjalnego parafii personalnej wykraczającej poza terytorium jego diecezji (co sam Ksiądz Doktor zauważył, ale w propozycji prawa nie uwzględnił). Zaproponowane zmiany nie wydają się – jak sugeruje Autor – porządkować problemu wybierania przez wiernych parafii innej niż parafia miejsca zamieszkania. Aby tak się mogło stać, należałoby m.in. zmienić lub uzupełnić normy zapisane w Rozdziale I *Pozycja Kanoniczna osób fizycznych* Księgi I KPK. Obawiam się, że wprowadzenie w życie istnienia „parafii z wyboru” obok i kumulatywnie z parafiami terytorialnymi w warunkach polskich i nie tylko – za czym zdaje się opowiadać Autor – w praktyce mogłoby się skończyć tym, że Kościół katolicki utraciłby kontrolę nad zawieraniem małżeństw przez wiernych, podobnie jak to było w konsekwencji zamieszczenia w kanonach 1086, 1117, 1124 KPK wzmianki o osobach, które z Kościoła katolickiego wystąpiły formalnym aktem. Fakt, że nie podzielam poglądu Autora, w niczym nie umniejsza wartości tej części pracy. Wręcz przeciwnie – pokazuje, że materia przez niego podjęta jest niezwykle skomplikowana i wymaga pogłębionej dyskusji, do czego ks. Dohnalik przyczynia się swoimi postulatami.

Na dużą znajomość materii, która stanowiła przedmiot badań Autora, wskazuje również fakt, że w zakończeniu monografii wytypował on trzy kolejne problemy badawcze, które mogłyby stać się tematem kolejnych monografii.

Kończąc recenzję monografii *Parafia personalna w Kościele łacińskim. Studium historyczno-prawne*, chciałbym podkreślić, że tytuł monografii został właściwie i precyzyjnie zredagowany. Znajduje on odzwierciedlenie w jej treści. Publikacja jest oryginalna

i twórcza. W literaturze kanonistycznej polskiej i światowej zagadnienie nie doczekało się całościowego opracowania od przeszło 70 lat.

Pod względem merytorycznym i formalno-metodycznym dysertację należy ocenić bardzo pozytywnie. Została napisana w sposób jasny i logiczny. Jej konstrukcja jest spójnie i przejrzysto zredagowana. Poszczególne jej części wynikają z siebie. Nie ma wątków przypadkowych. Napisana została dobrym językiem. Czyta się ją z zainteresowaniem. Wybór metod naukowych, opisanych we Wstępie, został odpowiednio przeprowadzony.

W monografii oparto się na bogatej literaturze przedmiotu oraz licznych źródłach prawa. W bibliografii można znaleźć wiele pozycji obcojęzycznych oraz dotąd niepublikowanych. Wykaz literatury i źródeł prawa rozpisany na 25 stronach publikacji ukazuje, jak wiele pracy Autor włożył w jej powstanie. Opatrzona została licznymi przypisami i cytatami właściwie przygotowanymi dla dyscypliny prawa kanonicznego.

Problematyka, która stała się przedmiotem badań, jest niezwykle istotna. Podejmuje zagadnienia obecnie ważne, takie jak chociażby parafie dla migrantów, parafie wojskowe, parafie z wyboru. Stąd praca ma również praktyczne zastosowanie.

Nie ograniczono się w niej jedynie do prezentacji prawa. Autor wskazywał trudności w interpretowaniu przepisów prawa oraz, gdy tylko było to możliwe, sposoby, w jakie interpretuje je doktryna oraz dyscyplina. Zostały w niej sformułowane odważne wnioski *de lege ferenda*, stanowiące przyczynek do dyskusji nad reformą prawa. Ukazane zostały również nowe pola badawcze.

Publikacja może być przydatna dla teoretyków i praktyków prawa kanonicznego. Powinni się z nią zapoznać wszyscy odpowiedzialni za nadzór nad parafiami personalnymi oraz w nich posługujący. Biorąc pod uwagę powyższe wnioski, trzeba stwierdzić, że monografia jest twórcza naukowo i wnosi znaczący wkład w rozwój prawa kanonicznego. Dobrze by było, aby ukazała się również w języku angielskim.

Tomasz Jakubiak

Akademia Katolicka w Warszawie

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4781-686X>